

Ілона Іванова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ

Iлона Ivanova

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION OF NEOCORPORATIST PRACTICE

The article examines ideological sources of neocorporatism. It is noted that corporatism was an integral part of social and political thought since the Middle Ages. In the process of analyzing theoretical base, we've been drawing attention to relationship of neocorporatism with social-democratic ideology and Catholic social doctrine. Also we explained the difference between corporatism on the one side and political pluralism and statism on the other.

In this research we formulated definition of corporatism and outlined its essential characteristics – institutional component and participation of interest groups together with a state in elaboration of socio-economic policy. Also the article gives understanding in correlation between the concepts of neocorporatism, social partnership and social dialogue.

Key words: neocorporatism, corporatism, social partnership, social dialogue.

В дискурсі політичної науки концептуалізація практики неокорпоративізму триває відносно недовго. В 70-х роках ХХ століття Філіпп Шміттер запропонував використовувати дане визначення для позначення відносин між органами влади та громадянським суспільством. Разом з тим, появі цього терміну передувала тривалий процес формування теоретичної бази. Неокорпоративізм спирається на фундаментальні принципи гармонізації суспільних відносин, виражені в ідеях «солідарності», «заперечення класової боротьби», «співпраці між працею і капіталом», «асоціаційної форми організації суспільства». Кожен з цих принципів обґрунтовував модель соціальної кооперації, виходячи із історичних особливостей тогочасних (довоєнних) суспільства. Водночас специфіка розвитку західних демократій у післявоєнний час вимагала артикуляції тих же самих кооперативних принципів в нових концептуальних формах, найбільш відомими серед яких є неокорпоративізм, соціальне партнерство та соціальний діалог. Тому метою даної статті є експлікація змісту вищезазначених понять, що дозволить отримати максимально чітку дефініцію неокорпоративізму.

Історично ідея неокорпоративізму сформувалася у Середньовіччі і розвивалася переважно у виробничій сфері. Етимологія поняття корпоративізм походить від латинського слова «corporatio» та означає «об'єднання», «співтовариство». В середньовічному місті корпоративізм став уособленням соціального плюралізму та автономії приватних груп, а проявом влади корпорацій була їхня участь у перших представницьких органах як представників третього соціального стану.

Таким чином, корпоративізм виник як необхідна форма соціальної організації, в якій корпорація як неурядова організація з високим рівнем довіри серед своїх членів відіграла посередницьку функцію між ними і державою¹. Безумовно, ставити знак рівності між корпораціями Середньовіччя та сучасними асоціаціями інтересів було б не вірно, однак деякі паралелі, безумовно, між ними є. Такі принципи середньовічної корпоративності, як добровільність членства, автономність організації, формалізація діяльності, наявність спільних інтересів і принцип представництва залишилися невід'ємними рисами побудови сучасних неокорпоративних інститутів. Однак, безумовно, сам характер взаємодії між суб'єктами корпоративних відносин зазнав істотних змін і знаходиться зовсім в іншій площині, ніж це можна було спостерігати в XIII-XIX століттях.

Сучасному теоретичному піднесенню неокорпоративізму також передувала ціла низка

¹ Шамхалов, Ф. (2005). *Государство и экономика. Власть и бизнес*. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика», 384.

концептуальних підходів, в рамках яких відбувалася наукова рефлексія щодо корпоративізму як різновиду взаємодії держави і громадянського суспільства. Сучасний неокорпоративізм – результат тривалої ідейної еволюції, в процесі якої викристалізувалися основні принципи та особливості цього феномену.

Відправною точкою у вивченні проблеми корпоративізму можна назвати XVIII сторіччя, коли вперше на теоретичному рівні Г. Гегелем було окреслено роль та значення корпорацій у житті суспільства.

Відстоюючи ідею «органічної держави», Г. Гегель вважав, що управління державою – це спільна діяльність держави і суспільства¹. Останнє представлено станами та корпораціями. Водночас, виходячи з головного принципу органічної держави – тотожності приватного і загального – корпорація виступає невід’ємною частиною держави і її інтереси як частини не можуть вступати у протиріччя із загальнодержавним інтересам як інтересам цілого. «Держава дійсна, і її дійсність полягає в тому, що інтерес цілого реалізується, розпадаючись на особливі цілі»².

Зважаючи на це, він визначає корпорацію як групу, яка «об’єднує внутрішнім чином ті моменти, які спочатку роз’єднані в громадянському суспільстві на в себе рефлектовану особливість потреб і споживання і на абстрактну правову загальність, об’єднуючи їх так, що в цьому об’єднанні особливе благо є як право»³. Корпорація, таким чином, є складовою частиною громадянського суспільства, об’єднуючи в собі два його важливі елементи – приватне і загальне. При цьому в корпорацію входять представники лише промислового стану, бо лише він, на думку Г. Гегеля, «спрямований переважно на особливе», яке складає характерну рису корпорації.

Подальший генезис корпоративізму пов’язаний з ідеями солідарності Є. Дюркгейма та католицької соціальної доктрини.

Еміль Дюркгейм, спираючись на традицію органіцистів, вважав, що група – це природний і необхідний суспільний інститут. Група здатна створювати «систему зразків» для підтримки суспільної моралі, об’єднувати розрізаних індивідів в єдине ціле і таким чином виривати їх зі стану соціальної аномії. Ні політичне суспільство, ні держава цього зробити не в змозі⁴. При цьому єдина група, яка здатна на це – «це група, яка була б утворена всіма працівниками однієї і тієї ж галузі промисловості – професійна група»⁵.

Тому Е. Дюркгейм виступає проти знищення корпорацій – єдиного об’єднання, яке здатне поставити на перший план не егоїстичну волю індивіда, а загальну волю групи. Тільки подібна група може відігравати роль регулятора соціальних відносин. Держава, на думку Е. Дюркгейма, не здатна регламентувати самостійно професійну діяльність. Вона покликана керувати лише більш загальними і простими речами, не вдаючись у конкретні деталі, такі, наприклад, як розміри пенсій, соціальне страхування та допомога, професійна етика, корпоративні конфлікти, трудові договори та інше. Вчений, тому констатує, що «державна стоїть занадто далеко від цих складних явищ, щоб вона вміла знайти для кожного з них відповідну спеціальну форму»⁶. Вихід же бачиться йому в створенні такого регулятора цієї діяльності, який стояв би поза державою і на який були б покладені певні професійні функції. Саме таким регулятором і виступає корпорація. Як бачимо, ці ідеї нерозривно пов’язані з сучасним неокорпоративізмом і зовсім відмінні від ідеї «корпоративної держави», яка найбільш потужно проявила себе в таких державах, як фашистська Італія часів Беніто Муссоліні, Іспанія в період диктатури Франциско Франко, Португалія в період правління Антоніу ді Салазара.

Подальший розвиток концепції корпоративізму пов’язаний з енциклікою папи римського Льва XIII «*Reverentiam*» («Нові речі»)⁷, проголошеної в 1891 році, яка згодом відчутно вплинула на багатьох ідеологів сучасного корпоративізму. Енцикліка «*Reverentiam*» була спрямована на захист прав та інтересів робітників за допомогою створюваних ними професійних спілок, а також на забезпечення діалогу між різними класами. Католицька соціальна доктрина із ідеєю примирення класів та пошуку шляхів досягнення гармонії у сучасному індустріальному суспільстві стала одним

¹ Гегель, Ф. (1978). *Политические произведения*. Москва: Наука, 85.

² Гегель, Ф. (1990). *Философия права*. Москва: Мысль, 305.

³ Гегель, Ф. (1990). *Философия права*. Москва: Мысль, 277.

⁴ Дюркгейм, Э. (1991). *О разделении общественного труда: Метод социологии*. Москва: Наука, 9.

⁵ Дюркгейм, Э. (1991). *О разделении общественного труда: Метод социологии*. Москва: Наука, 9.

⁶ Дюркгейм, Э. (1994). *Самоубийство: Социологический этюд*. Москва: Мысль, 372.

⁷ *Енцикліка Папи Лева XIII «Нові речі» (Reverentiam) (1891)*. <<http://sd.net.ua/2010/01/11/reverentiam.html>> (2017, січень, 10).

з важливих джерел розвитку неокорпоративізму.

Ця тема була розвинута у подальшому в доктрині соціал-демократів та християнських демократів¹. В рамках соціал-демократичної ідеології розроблялася теоретична основа неокорпоративізму – ідея соціального партнерства між працівниками та роботодавцями. Теорія «демократичного соціалізму», висунута соціал-демократичними партіями, була співзвучна теорії та практиці неокорпоративізму. В рамках цієї теорії були висунуті важливі ідеї – соціальної солідарності та партнерства як принципу міжстанових відносин, співучасті робітників в управлінні підприємством, а також соціальної ролі держави як регулятора соціальних конфліктів.

Базовими ідеями християнської демократії є персоналізм та солідаризм. Саме остання ідея є близькою неокорпоративізму. Ідея католицького солідаризму була спрямована на пошук соціального компромісу та включала два базових принципи – субсидіарності та соціально-корпоративного устрою. Перший принцип передбачає, що держава повинна брати на себе тільки ті функції, які окремі індивіди вирішити не можуть. Таким чином, держава виконує лише посередницьку роль у суспільстві. Корпоративна організація суспільства розглядається як інструмент подолання класових протиріч та передбачає взаємодію суб'єктів громадянського суспільства. На відміну від феодального станового ладу проект соціально-корпоративного устрою передбачав відкритість подібних організацій та спільне вирішення проблем учасниками корпорацій. Водночас, у післявоєнній доктрині християнських демократів підкреслюється, що корпорації не є інструментом контролю держави над суспільством. Таким чином християнські демократи намагаються усунути індивідуалістичні і патерналістські крайності.

Становлення неокорпоративізму відбулося в 70-х роках ХХ століття. До цього моменту ідейна база розширилася за рахунок інкорпорації теорії політичного плюралізму. Хоча неокорпоративізм виник як протиположна ідея і практикам плюралізму, але водночас використав окремі його постулати. Зокрема, як зазначає засновник терміну «неокорпоративізм» Філіпп Шміттер, положеннями, що об'єднують плюралізм та неокорпоративізм, є вказівка на зростаючу роль формальних об'єднань представництва інтересів; наявність постійно конфлікуючих інтересів; падіння ролі територіального, партійного представництва². З другого боку, неокорпоративісти критикували надмірну атомізацію груп інтересів, конкуруючий характер їхньої взаємодії, перебільшення ролі груп тиску та другорядну роль держави в політичному процесі. На відміну від плюралістів, вони відводили державі роль активної політичної сили, а за групами інтересів закріплювали право на рівні з державою брати участь у виробленні державної політики.

Водночас неокорпоративізм не тотожний етатизму. Держава є своєрідним посередником між групами інтересів, тим самим вона покладає відповідальність за досягнення корпоративних угод на інших контрагентів переговорного процесу. Останні є незалежними акторами політичного процесу, які вступають у рівноправний діалог з державою, а не підкоряються їй. Держава і групи інтересів, в першу чергу профспілки та організації роботодавців, доповнюють один одного. Ф. Шамхалов зазначає, що в цілому корпоративізм розглядає приватні групи інтересів такою ж легітимною частиною суспільства, як і уряд. Причому передбачається, що вони в сукупності повинні володіти вагою, рівною вазі уряду³. У результаті всі контрагенти, які беруть участь в корпоративному процесі та підписанні угод, залишаються у вигазі. Отже неокорпоративізм, на відміну від плюралізму та етатизму, є «грою з ненульовою сумою», і тому розглядається як найбільш ефективна форма соціальної організації в багатьох постіндустріальних країнах.

Таким чином, теоретики неокорпоративізму намагалися відмежуватися від будь-яких асоціацій з практикою побудови «корпоративної держави» диктаторськими режимами. Для цього, власне, і був введений новий термін – «неокорпоративізм», який характеризував нову модель представництва інтересів, за якої великі соціальні групи беруть участь у підготовці та здійсненні державної політики в обмін на лояльне ставлення до державної влади. Однак, досить часто термінологічний маркер «нео» опускається, і у літературі для характеристики сучасних держав використовується просто слово «корпоративізм».

Досить довга концептуальна історія і множинні ідейні джерела позначилися на різноманітні дефініції і трактувань неокорпоративізму. Корпоративізм охоплює широку палітру відносин, тому

¹ Шамхалов, Ф. (2005). *Государство и экономика. Власть и бизнес*. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика».

² Schmitter, Ph. (1979). Still the century of corporatism. In P.C. Schmitter & G. Lehmbruch (Eds.), *Trends toward corporatist intermediation. Contemporary political sociology*, 1. London: Sage.

³ Шамхалов, Ф. (2005). *Государство и экономика. Власть и бизнес*. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика».

складно відокремити поняття неокорпоративізму від інших близьких по змісту понять, таких як соціальне партнерство і соціальний діалог, хоча у західній політичній думці іноді ці терміни ототожнюються. Всі три поняття стосуються взаємовідносин між державою та громадянським суспільством як ключовими гравцями у здійсненні економічної та соціальної політики. Однак не завжди наявність партнерських відносин у стосунках держави з групами інтересів дозволяє віднести ту або іншу країну до корпоративної. Сучасна модель корпоративізму передбачає, по-перше, наявність особливої інституційної системи, структур, через які організовані інтереси – переважно профспілки та роботодавців – беруть участь у політичному процесі і таким чином несуть відповідальність за забезпечення дотримання прийнятих ними рішень. По-друге, участь зацікавлених груп у виробленні соціально-економічної політики реалізується практично на рівні з державою.

Водночас соціальне партнерство не передбачає наявність корпоративних інститутів у державі, а лише переговорний характер вирішення розбіжностей між профспілками та організаціями роботодавців. Крім того, якщо характерною особливістю неокорпоративізму є посередницька роль держави у цьому процесі як одного із суб'єктів відносин, соціальне партнерство не обов'язково передбачає виступ держави в ролі одного із контрагентів. Водночас система соціального партнерства є одним із механізмів неокорпоративізму та шляхом врегулювання конфлікту між соціальними групами. Можна сказати, що соціальне партнерство – це функціональний аспект неокорпоративізму¹, ідеологія примирення соціальних протиріч на протиположності класової боротьби. Отже, соціальне партнерство є більш широким поняттям, під яким розуміють співпрацю між головними учасниками соціально-економічної політики. В деяких країнах така співпраця відбувається лише у сфері врегулювання заробітної плати, в інших – включає більш широке коло для обговорень – від економічного управління до пенсійного забезпечення². Зазвичай основними соціальними партнерами виступають урядові агентства, профспілки та організації роботодавців. Кінцевою метою такого співробітництва є укладання багаточисельних договорів та компромісів між урядом та соціальними агентами.

Інструментом встановлення та розвитку партнерських відносин є соціальний діалог. Він також є формою реалізації компромісної соціально-економічної політики. Водночас відмінність між соціальним діалогом та соціальним партнерством є: в першому випадку мова йде про консультативний характер вирішення спірних питань і ведення переговорів, у другому – вироблення угоди або договору. Соціальний діалог – це здебільшого обмін думками, ніж участь у виробленні та здійсненні політики.

Таким чином, всі три поняття є взаємопов'язаними, але не є синонімами. Неокорпоративізм включає в себе ідею і практику соціального партнерства та соціального діалогу. Соціального партнерства – як основної засади реалізації корпоративної політики, соціального діалогу – як головного інструменту розвитку корпоративних відносин.

Отже, неокорпоративізм доречно визначити як практику симетричного соціального діалогу, що здійснюється на кооперативних засадах партнерства («гра з ненульовою сумою») і має історично зумовлену структурну специфіку, втілену у функціонально аполітичних корпоративних інститутах демократичних країн.

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що неокорпоративізм є особливою формою взаємодії груп інтересів та держави, яка суттєво відрізняється як від плюралізму, так і від етатизму. Складність дослідження неокорпоративізму визначається досить широкою ідейною базою та близькістю до таких понять, як соціальне партнерство та соціальний діалог. Однак неокорпоративізм має свою специфіку, яка полягає в наявності корпоративних інститутів, функціональному (професійному) представництві та участі груп інтересів на рівні з державою у виробленні та прийнятті соціально-політичних рішень. Завдяки консенсусному характеру вирішення конфліктів та виробленню узгоджених рішень з важливих питань соціально-економічного та політичного розвитку, неокорпоративізм став інтегральною частиною політичної системи багатьох європейських країн.

¹ Балан, А.В. *Корпоративная модель взаимодействия государства и гражданского общества: теория и практика*: дис...канд. пол. наук: спец. 23.00.02. Екатеринбург, 90.

² Casey, B., Gold, M. (2000). *Social partnership and economic performance: The case of Europe*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub., 9.

References:

1. Balan, A.V. *Korporativnaya model vzaimodeystviya gosudarstva i grazhdanskogo obschestva: teoriya i praktika*: dis...kand. pol. nauk: spec. 23.00.02 [Corporate model of interaction between the state and civil society: theory and practice: Thesis for PhD degree in political science]. Yekaterinburg. [in Russian].
2. Casey, B., Gold, M. (2000). *Social partnership and economic performance: The case of Europe*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub. [in English].
3. Durkheim, E. (1991). *O razdelenii obschestvennogo truda: Metod sotsiologii* [The Division of Labor in Society: Sociological Method]. Moscow: Nauka. [in Russian].
4. Durkheim, E. (1994). *Samoubiystvo: Sotsiologicheskii etyud* [Suicide: sociological essay]. Moscow: Mysl. [in Russian].
5. *Encyklika Papy Leva XIII «Novi rechi» (Rerum Novarum)* [Encyclical of Pope Leo XIII "New things"] (1891). <http://sd.net.ua/2010/01/11/rerum_novarum.html>. [in Ukrainian].
6. Hegel, F. (1990). *Filosofiya prava*. [Philosophy of Law]. Moscow: Mysl. [in Russian].
7. Hegel, F. (1978). *Politicheskie proizvedeniya* [Political Writings]. Moscow: Nauka. [in Russian].
8. Shamhalov, F. (2005). *Gosudarstvo i ekonomika. Vlast i biznes* [A state and economy. Power and business]. Moscow: «Izdatelstvo «Ekonomika». [in Russian].
9. Schmitter, Ph. (1979). Still the century of corporatism. In P.C. Schmitter & G. Lehmbruch (Eds.). *Trends toward corporatist intermediation. Contemporary political sociology*, 1, 1-6. London: Sage. [in English].